

MAŁE MIASTA KORNWALII

SMALL TOWNS IN CORNWALL

Ewa Węclawowicz-Gyurkovich
prof. dr hab. inż. arch.

Politechnika Krakowska
Wydział Architektury
Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków

STRESZCZENIE

Dla rozwoju małych miasteczek istotne jest znalezienie klucza i lokalnych możliwości aktywizacji gospodarczej – pozyskiwania turystów, jeżeli są to miejscowości atrakcyjne, bądź innych czynników, które powodują wzrost gospodarczy danego regionu i ostatecznie wybranych miasteczek. Często dobry klimat, czyste powietrze, czyste wody rzek i wybrzeży morskich, wartości historyczne, drobna skala miejscowości, niedalekie odległości od miejsc pracy i usług powodują, że w danym regionie osiedlają się przybysze.

Słowa kluczowe: atrakcje artystyczne, atrakcje turystyczne, dogodny klimat, małe miasteczka Kornwalii.

ABSTRACT

It is indispensable for small towns to find the key to local possibilities of economic activation, such as attracting tourists or finding other factors that cause future economic growth of the given region and its towns. Quite often conditions such as good climate, clean air, clean rivers and sea waters, historic values, small scale of localities and little distances cause that new settlers chose the region as their home.

Key words: artistic attractions, pleasant climate, small towns in Cornwall, tourist attractions.

WSTĘP

Obecnie w Wielkiej Brytanii jest 904 miast, w tym 196 zamieszkiwanych przez populację powyżej 50 tysięcy mieszkańców, z czego dwa miasta liczyły wg danych z 2008 r. ponad jeden milion mieszkańców – Londyn (12 600 000) i Birmingham (6 000 000), odnotowano też jedno miasto z ludnością od 500 tysięcy mieszkańców do jednego miliona, 65 miast z ludnością pomiędzy 100–500 tysięcy i 126 miast z liczbą ludności od 50 do 100 tysięcy [4, dane z 2008 r.]. Zatem 515 miast jest mniejszych i to one stanowią istotny element krajobrazu angielskiego, bowiem w czasie podróży po Anglii dostrzegamy, jak bardzo charakterystyczne dla tego kraju są małe miasteczka, w których z wielką pieczołowitością chronione są tradycyjne i historyczne wartości.

Ryc. 1. Polperro – dawna osada korsarzy. Źródło: autor

Fig. 1. Polperro old privateers village. Source: author

Miasta w Wielkiej Brytanii od wieków posiadały status *city*, bądź *town*. Do prestiżu włodarzy i mieszkańców miast w czasach historycznych należało, aby ich miasto uzyskało status *city*. Nie dawało to miastu żadnych przywilejów, ale to monarcha od wieków nadawał ten tytuł miastom i miasteczkom na terenie Anglii i Walii. Tradycyjnie tytuł *city* przyznawany był miastom i miasteczkom posiadającym katedrę oraz tym, które bywały siedzibami diecezji. Owe tradycyjne zasady były przestrzegane aż do 1888 r., kiedy to Belfast otrzymał tytuł *city*, nie spełniając wcześniej wymaganych warunków. Obecnie o takiej nominacji, rozumianej nadal jako nobilitacja miejscowości, decydują liczba ludności oraz warunki historyczno-geograficzne.

Jednym z ciekawszych turystycznie regionów Wielkiej Brytanii jest usytuowana na południowo-zachodnim cyplu Kornwalia. Należąca do najuboższych regionów kraju o powierzchni 3563 km² i o najniższej na terenie Anglii gęstości zaludnienia, wynoszącej 144 osoby na 1 km². Kornwalia zasługuje na uwagę ze względu na urocze naturalne krajobrazy z rozrzeżbioną skalistą morską linią brzegową. Wiele tutejszych łąk porośniętych jest wrzosowiskami, mniej tu niż w innych regionach upraw rolnych i pastwisk. Te cechy wiążą się ze słabo urodzajnymi glebami. Mimo że półwysep Kornwalii nie został połączony z innymi regionami autostradą tylko drogą szybkiego ruchu, ani też elektryczną linią kolejową, a jedynie koleją parową, stał się popularny turystycznie ze względu na ciepły i stosunkowo łagodny klimat. Odnajdziemy tutaj wiele historycznych niedużych miasteczek, sprawiających wrażenie niezmiennych od dziesiątków, a nawet od setek lat. Nierzadko w owych miasteczkach spotykamy dobrze zachowane i funkcjonujące zabytkowe domy, często o szachulcowej konstrukcji, pochodzące z XVIII, XVII, czy nawet XVI w. [5]. Zabytkowe obiekty, i to zarówno budowle użyteczności publicznej o dużych kubaturach, jak i niewielkie kamieniczki i domy, odnawiane i konserwowane są z niezwykłą starannością [8]. Miejscowości wypoczynkowe, chętnie odwiedzane przez kuracjuszy, rozsiane są

przede wszystkim wzdłuż wybrzeża morskiego, a te od południa, od strony kanału La Manche, położone na tzw. angielskiej riwierze, należą do najbardziej atrakcyjnych.

Ryc. 2. Charakterystyczna uliczka w małym miasteczku w Kornwalii. Źródło: autor

Fig. 2. Typical street in a small town in Cornwall. Source: author

Osadnictwo na terenie Kornwalii sięga czasów sprzed ekspansji Rzymian. Półwysep Kornwalii zamieszkiwany był przez plemię celtyckie, które Rzymianie nazywali *Carnovii*. Celtycka nazwa *cern*, bądź późniejsza rzymska nazwa *cornu* oznaczały róg lub półwysep, zatem nazwa ludzi zamieszkujących Kornwalię związana była z ukształtowaniem geograficznym tego rejonu Anglii. Podobnie z krajobrazem było związane późniejsze określenie mieszkańców, datowane od ok. 700 r n.e. *Cornubia*, co oznaczało „ludzi rogu”. Historycy podają, iż udowodniono pochodzenie osadnictwa na terenie półwyspu od 10 000 roku p.n.e. Z okresu neolitu pozostały struktury megalityczne, a z okresu brązu pochodzą menhiry i kamienne kręgi, które można spotkać zwłaszcza w zachodniej części hrabstwa. Kornwalia, dzisiaj uboga kraina, opuszczana przez mieszkańców, którzy poszukują pracy, zapewne każdemu z Anglików kojarzy się z pięknymi pejzażami, wąskimi krętymi drogami, biegnącymi pomiędzy usypanymi często z kamieni wąwozami. Owe tajemnicze i zagadkowe tereny wiążą się ze słynnymi legendami o królu Arturze. Półwysep Kornwalii usiany jest wieloma średniowiecznymi zamkami, które zlokalizowane były zarówno w miastach jak i na wzgórzach poza nimi. Duża ich liczba powstała z inicjatywy Henryka VIII, który obawiając się ataków z Europy, ufortyfikował w XVI w. całe skaliste południowe wybrzeże¹.

Dzięki ciepłemu klimatowi wiele tu roślin, które nie można spotkać w innych regionach Wielkiej Brytanii. Niegdyś rejon ten słynął z kopalni rud metali kolorowych – cyny, miedzi, ołowiu, cynku, które aż do XX w. odgrywały ważną rolę w rozwoju gospodarczym regio-

¹ Zamki w Kornwalii to: np. Tintagel Castle (znany jako zamek króla Artura), Rostomel Castle, St. Mawes Castle, Penndennis Castle [13].

nu. Górniczy krajobraz Kornwalii łącznie z zachodnim Devonem w 2006 r. został uznany za zabytek i wpisany na *Listę światowego dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego UNESCO*. Można zatem natknąć się tutaj na stojące pomiędzy miejscowościami resztki kamiennych budowli związanych z przemysłem wydobywczym.

Ryc. 3. Historyczny dom w Exeter.
Źródło: autor

Ryc. 4. Uliczka w Exeter. Źródło: autor

Fig. 3. Exeter – historical house.
Source: author

Fig. 4. Typical street in Exeter. Source: author

Dzisiejszy podział administracyjny hrabstwa zawiera siedem dystryktów: 1. Penwith z centrum administracyjnym Penzance; 2. Kerrier, gdzie centrum administracyjne znajduje się w Camborne; 3. Carrick z centrum administracyjnym w Truro i jest to jedyne miasto w Kornwalii o statusie *city*; 4. Restormel z centrum administracyjnym St. Austell; 5. Cavadon z centrum administracyjnym w Liskeard; 6. North Cornwall, gdzie centrum administracyjne stanowią Bodmin i Wadebridge oraz 7. Wyspa Scilly, która stanowi *unitary authority*. Nawet centra administracyjne tych miejscowości nie są duże. St. Austell – ośrodek przemysłu ceramicznego liczy 22 658 mieszkańców, a Truro jedyne miasto o statucie katedralnym jest zamieszkałe przez 20 920 osób [11].

Ryc. 5. Exeter – historyczne domy z XVII i XVIII w.
Źródło: autor

Fig. 5. Exeter – historical houses coming from 17th and 18th century. Source: author

Ryc. 6. Uliczka w małym miasteczku w Kornwalii.
Źródło: autor

Fig. 6. Street in a small town in Cornwall. Source: author

Malownicza Kornwalia korzysta z naturalnych walorów ciepłego klimatu. Choć zlikwidowany przemysł górniczy już od dziesiątków lat powodował odpływ ludności robotniczej, notowany w tym rejonie jest wzrost ludności, a to przede wszystkim dzięki osiedleniu się tutaj w najcieplejszym rejonie Anglii ludzi starszych, którzy po przejściu na emeryturę pragną rozkoszować się chwilami ze słońcem oraz stosunkowo ciepłym morzem.

Północne wybrzeże Kornwalii ma charakter klifowy, gdzie najwyższy klif ma nawet wysokość 224 m. tzw. High Cliff. Największe ośrodki o znaczeniu turystycznym w tym rejonie to St. Ives, Penzance, Bude i Newquay. Truro, Exeter, Totnes. St. Ives to najbardziej wysunięty na zachód port w Wielkiej Brytanii.

Ryc. 7. Uliczka w małym miasteczku w Kornwalii. Źródło: autor

Fig 7. Street in a small town in Cornwall Source: author

Ryc. 8. Plaża Porthmeor w St. Ives widok z wejścia do Tate Gallery. Źródło: autor

Fig. 8. St. Ives – view on the Porthmeor Beach from main entrance to Tate Gallery. Source: author

MIASTO MALARZY ST. IVES

Najstarsze ślady St. Ives, miasteczka liczącego obecnie 9 866 mieszkańców, pochodzą z V w n.e. Przez wiele lat była to osada rybacka, której klimat i nastrój jeszcze dzisiaj możemy odnaleźć przede wszystkim w labiryncie wąskich uliczek z rybackimi domkami dawnego centrum wioski zwanym *Downlong*. St. Ives słynie z najłagodniejszych zim i najcieplejszych miesięcy letnich w Wielkiej Brytanii i Europie Północnej. Jako ośrodek wypoczynkowy o stosunkowo łagodnym klimacie dzięki ciepłemu prądowi Golsztröm, podobnie jak południowe wybrzeże Kornwalii od strony kanału La Manche, St. Ives zaczęło rozwijać się po 1877 r., kiedy miejscowość zyskała połączenie kolejowe z St. Erth. łącząc się wtedy odnogą kolejową bezpośrednio z trasą Londyn – Penzance [14]. Później St. Ives stało się popularnym i znaczącym ośrodkiem wydobycia cyny.

Na kartach historii miejscowość zdobyła sławę w 1549 r. za sprawą krwawej rebelii, nazywanej „rebelią modlitewnika”². Uroczą miejscowość położona jest na północnym wybrzeżu Półwyspu Kornwalijskiego, opodal dzikich poszarpanych skał i stromych urwisk wysuniętego najdalej na zachód w kierunku oceanu fragmentu angielskiego wybrzeża. Oddalona jest bowiem tylko o 15 km od słynnego Land’s End, symbolicznego końca wyspy. St. Ives było wybierane od setek lat przez brytyjskich malarzy i plastyków³. Rozkoszowali się oni tutaj nie tylko unikalnym niezwykle jasnym światłem, odbitym w oceanie,

² Zdarzenie miało miejsce za czasów króla Edwarda VI, był to protest ludności hrabstwa Kornwalii i Devonu przeciwko wprowadzeniu modlitewników w języku angielskim i odrzucaniu języka łacińskiego i kornijskiego. Związana z tym była próba wprowadzenia protestantyzmu w regionach katolickich. W proteście wzięło udział 4000 osób, walki odbywały się na ulicach, zginęło 4000 rebeliantów, 1000 powieszono, przywódców stracono. Zginęło 20% ludności, walka zakończyła się klęską i późniejszymi szykanami. Przywódcą był kowal Michael Josef an Gof, który uznawany jest za bohatera narodowego[3].

³ Artyści pojawiali się w St. Ives już w 1639 r., potem tutaj tworzyli William Turner i Henry Moore, który przyjechał do St. Ives w połowie 1800 r.

ale również nastrojem miasteczka z niewielkimi kamieniczkami i domami rybaków, usytuowanymi wzdłuż wydłużonych wąskich ulic, biegnących niemal równoległe do ścieżek spacerowych przy zatokach.

Przyjeżdżających turystów fascynowały szerokie, piaszczyste plaże zachodniego krańca zatoki St Ives Bay, otwartej na Morze Celtyckie i dalej na Ocean Atlantycki⁴. Wysokie fale oceanu spowodowały, iż miejscowość stała się w ostatnich latach obok Newquay jednym z najpopularniejszych ośrodków uprawiania surfingu na terenie Wielkiej Brytanii. Pełne słońca spokojne, leniwe St. Ives odkryte i doceniane było głównie przez malarzy, rzeźbiarzy, ceramików, architektów, aktorów aż do 2007 r., kiedy miasteczko to zostało uznane przez czytelników „Guardiana” za najlepszą miejscowość nadmorską w Wielkiej Brytanii⁵.

Ryc. 9. Widok na plażę z wnętrza rotundy z Tate Gallery w St. Ives. Źródło: autor

Fig. 9. St. Ives Tate Gallery – view from interior hall to the beach. Source: author

Od przeszło 30 lat w czasie dwóch pierwszych tygodni września odbywają się tutaj cykliczne imprezy kulturalne: wystawy plastyczne, imprezy muzyczne (nowoczesny jazz), festiwale filmowe, teatralne, literackie. Miasto stało się kolebką kultury skupiając wiele klubów artystycznych. Wystawy obrazów i rzeźb nie zaspokajały w pełni ciekawości turystów, bowiem turyści pragnęli odwiedzać pracownie twórców, aby mieć możliwość obserwowania całego procesu powstawania dzieł sztuki. I takie pracownie znanych malarzy, rzeźbiarzy i ceramików zostały w St. Ives odwiedzającym udostępniane.

⁴ W St. Ives zatoki utworzyły cztery piaszczyste plaże: Porthmeor, Porthqwidan, Port i Porthminster.

⁵ Best sea-side town 2007 [1]; również miejscowość uzyskała nagrody Travel Awards w latach 2010 i 2011, a przez magazyn *Coast* uznane za najlepsze miejsce wypoczynku rodzinnego [11].

Pod koniec lat 80. XX w. dzięki wsparciu finansowemu Henry Moore Foundation postanowiono zrealizować filię Tate Gallery w St. Ives, aby pomieścić tam obrazy, które od końca XIX w. powstawały w tej uroczej, pełnej tajemniczego, wyjątkowego światła miejscowości. Najbardziej znani artyści, związani z St. Ives, których prace umieszczono w Tate Gallery, to: Barbara Hepworth, Naum Gabo, Alfred Wallis i Mark Rothko [6]. Galerię Sztuki Współczesnej otwarto w St. Ives w czerwcu 1993 r. Autorami projektu są architekci z Londynu, Eldred Evans oraz David Shalev⁶. Muzeum zostało usytuowane w miejscu szczególnym na zachodnim cyplu zatoki przy plaży Porthmeor, niemal na końcu ścieżki spacerowej wzdłuż wybrzeża. Bryła muzeum została rozbita na kilka elementów z dominującą największą w skali formą w kształcie spłaszczonego walca, w którym umieszczono główne wejście do muzeum oraz reprezentacyjny hall. Owa owalna forma muzeum wyrasta z tradycji miejsca, bowiem tutaj wcześniej znajdowały się duże okrągłe zbiorniki gazu. Rotunda wyniesiona na drugą kondygnację stanowi serce obiektu. Otwiera się panoramicznym przeszkleniem na otaczający krajobraz. I rzeczywiście wydaje się być najważniejszym elementem założenia, bowiem z wnętrza hallu z jednej strony oglądamy obrazy, a z drugiej spoglądamy na wspaniałą piaszczystą plażę Porthmeor Beach, znajdującą się po drugiej stronie ulicy. Cała bryła została zrealizowana w kolorze białym – takim, na jaki pomalowane są historyczne domy w kurorcie, nawet te budowane z kamienia. Inne fragmenty bryły muzeum to formy geometryczne, różnej skali prostopadłością z umieszczonym na ostatniej trzeciej kondygnacji widokowym tarasem połączonym z kawiarnią. Stamtąd z wyższej perspektywy można obserwować szeroką plażę o jasnym piasku i ocean⁷. Tate muzeum proponuje także zwiedzanie dawnego domu i ogrodu w St. Ives jednej z największych brytyjskich rzeźbiarek Barbary Hapworth.

Ryc. 10. Główne wejście do Tate Gallery w St. Ives. Źródło: autor
Fig. 10. Main entrance to the Tate Gallery in St. Ives. Source: author

W ostatnich kilku latach w St. Ives, podobnie jak w całej Kornwalii powstają rozmaite atrakcje ściągające turystów i ewentualnych przyszłych mieszkańców.

MINACK THEATRE WYRZEŻBIONY W SKAŁACH

Dużą popularnością cieszy się otwarty amfiteatr zlokalizowany w dystrykcie Penwith niedaleko miejscowości Porthcurno. Minack Theatre to teatr wyrzeźbiony w granitowym skalnym klifie na naturalnym wzniesieniu nad zatoką Porthurno w kanale La Manche.

⁶ Spotkanie z architektami i prof. Frankiem Lyonsem w St. Ives w 1996 r.

⁷ Na podstawie badań *in situ* autorka artykułu w czasie kilku wizyt w Kornwalii i St. Ives w latach 1994, 1995, 1996, 1998, 2000, także związanych z prowadzoną przez autorkę przez 12 lat wymianą dydaktyczno-naukową pomiędzy South-West School of Architecture University in Plymouth a Wydziałem Architektury Politechniki Krakowskiej.

Pomysłodawczynią zamierzenia, która w latach 30. XX w. budowę sfinansowała i w dużej części sama zbudowała, była aktorka Rowena Cade. Inwestycja powstała na jej terenie i do końca swojego życia w 1983 r. sama administrowała teatrem. Umieszczony jest na tzw. angielskiej riwierze, przyciąga widzów każdego roku od maja do września, proponując spektakle teatralne, opery, musicale, także spektakle dla dzieci. W 1955 r. teatr został rozbudowany o garderoby [7]. Widzowie przybywający na spektakl przynoszą kosze z żywnością, koce, pledy, peleryny. Wybierają się jakby na piknik, bowiem siedzenia są usytuowane na porośniętych trawą tarasach i granitowych kamieniach. Scenę z kilkoma stałymi kamiennymi elementami scenografii ulokowano na tle morza w dole klifu.

Ryc. 11. Panorama na miasteczko St. Ives z wjazdu do miasta. Źródło: autor

Fig. 11. Panoramic view of the town from the entry to the town. Source: author

OGRÓD BOTANICZNY EDEN PROJECT

Kolejną znaną atrakcją turystyczną Kornwalii jest otwarty w 2001 roku słynny Eden Project – Ogród Botaniczny w St. Blazey, oddalony 3 km od St. Austell. Autorem pomysłu jest brytyjski biznesmen Tom Smit. Całość zespołu zajmuje 13 ha, założenie zostało zrealizowane w dwa lata i trzy miesiące wg projektu angielskiego architekta Nicholasa Grimshawa. Stworzone w wyeksploatowanym wyrobisku kaolinu subtropikalne ogrody, budowane zostały z kwiatów, roślin i krzewów, które dzięki wspaniałemu klimatowi mogą rozwijać się na terenie Kornwalii. Łącznie rośnie tam ponad milion roślin z 8000 różnych gatunków i odmian. Tradycje ogrodów zimowych w Anglii były żywe od XIX w.

Kilka o różnej skali kopuł przepuszczających światło przykrywa nowy tropikalny ogród. We wnętrzach kopuł zaproponowano dwa środowiska. biom tropikalny - wilgotny, o powierzchni 1,3 ha, w kopule o wysokości 55 m, 240 m długości i 100 m szerokości oraz w kolejnej kopule biotropikalny – suchy na powierzchni 0,6 ha, przykryty kopułą o 135 m długości. W obu środowiskach rozwijają się rośliny tropikalne rosnące w strefach podrównikowej i zwrotnikowej. Kopuły wykonane zostały z kilkuset heksagonalnych i pentagonalnych elementów przepuszczających powietrze i wilgoć[10]. Trzeci biotropikalny to ze-

wewnętrzny ogród otwarty, gdzie pod gołym niebem hodowane są rośliny strefy śródziemnomorskiej. To jedyne miejsce w Kornwalii i na terenie Wielkiej Brytanii, gdzie takie rośliny mogą być uprawiane. W 2007 r. dobudowano do zespołu nową część nazwaną „The Core”, gdzie prezentowane są najnowsze badania z zakresu problemów natury i ekologii. Pomieszczenia te wykorzystywane są do celów edukacyjnych. Eden Project został uznany przez *Księgę rekordów Guinnessa* za największą szklarnię na świecie[15].

ATRAKCJE TURYSTYCZNE KORNWALII

Charakterystycznymi elementami w krajobrazie hrabstwa Kornwalii oraz sąsiedniego Devonu są małe miasteczka, w których odnajdujemy historyczne struktury pochodzące z różnych epok. Dla angielskich miasteczek rozpoznawalnymi i bardzo typowymi są ciągnące się nieraz w nieskończoność wiktoriańskie mieszkalne domy szeregowe z XIX w., z wystającymi wykuszami pokoi dziennych oraz spadzistymi dachami. Natomiast w centrach miast możemy odnaleźć zabytkowe budowle oraz rynki z rozchodzącymi się od nich geometrycznym układem ulic, często bazującym na rzymskim rozplanowaniu miast. Tak jest np. w Exeter, które do drugiej wojny światowej należało do najpiękniejszych miast w tej części Wielkiej Brytanii. Położone u ujścia rzeki Exe do kanału La Manche jest stolicą administracyjną Devonu. Przyjmuje się, że dzisiejsze Exeter zostało założone przez Rzymian w 50 r n.e., jego nazwa łacińska brzmiała *Isca Dumnoniorum*, choć są przypuszczenia, że założone zostało wcześniej przez Celtów jako *opium*. Było najbardziej wysuniętą na południowy zachód ufortyfikowaną osadą rzymską i stanowiło ostatni przystanek antycznej drogi Fosse Way. Na renesansowej rycinie ukazującej miasto z lotu ptaka [2, s. 434] wyraźnie są widoczne obwarowania miejskie z bramami miejskimi i XI-wiecznym zamkiem Normanów. Do dzisiaj zachowały się fragmenty murów oraz ruiny zamku. W centrum widzimy olbrzymią gotycką katedrę św. Piotra z XI – -XIV w, XII-wieczny dom kupiecki, sąd i XIV-wieczny ratusz, które przetrwały do dzisiaj, a ratusz, pełniący swoją funkcję nadal, uchodzi za jeden z najstarszych w Anglii. W 1942 r., w czasie II wojny światowej miasto Exeter zostało zbombardowane przez Niemców. W latach 50. XX w. zostało częściowo odbudowane. Przyciąga turystów fragmentami pamiętającymi świetność miasta, domami mieszkalnymi z okresu renesansu i baroku, atmosferą uroczych niedużych sklepików i kawiarenek, które wypełniły ostatnio także XIX-wieczne spichlerze w porcie.

To ten magiczny klimat dawnej Anglii powoduje, że w ostatnich kilku latach powiększyła się o kilka tysięcy liczba mieszkańców Exeter (ob.119 600) podobnie jak w innych miastach Kornwalii i Devonu.

Wernakularyzm, z charakterystycznymi odmiennymi cechami dla każdego z regionów miast Europy, tworzy odmienne proporcje dachów, detali, liczby otworów okiennych, ich kształtów, liczby tarasów, portyków, pergoli, a także stosowanych materiałów wykończeniowych. Po wieloletnich i szczegółowych studiach teoretycznych na temat miasta Leon Krier jako architekt księcia Karola wraz z Liamem O’Connorem realizuje na zlecenie Księstwa Kornwalii urbanistykę i konsultuje architekturę, budując od 1989 r. miasteczko Poundbury w Dorchester w południowej Anglii [9, s. 420 - 435 oraz 151 - 153]. Realizacja mieści się w założeniach ideowych koncepcji tzw. Nowego Urbanizmu” polegającej na przywróceniu zróżnicowanego i estetycznego charakteru miast oraz połączenia go z wygodą i dbałością o środowisko.

Leon Krier na podstawie badań, a także swoich doświadczeń projektowych w krajach europejskich określa wielkość dzielnicy w mieście, w której mogłoby mieszkać nie więcej niż 10 000 mieszkańców i która winna zajmować przestrzeń 30 – 40 ha. Przyjmuje, że idealnym rozwiązaniem byłoby założenie, aby 10-minutowy spacer umożliwiał mieszkańcom dojście z domu do miejsc pracy, szkoły, sklepów, strefy rekreacji. Redukcja codziennej pokonywanej liczby kilometrów przez mieszkańców miast to podstawowe zadanie ekologicznie rozumianej urbanistyki.

Owo nowe miasto Pounbury składa się z czterech dzielnic, z których każda posiada własny rynek, dostępny dla mieszkańców w ciągu 5 minutowego spaceru od głównego centrum. Centrum administracyjno-kulturalne miasteczka stanowi plac Królowej Matki z jej pomnikiem, wieżą, nowym budynkiem sądu hrabstwa, hotelem, halą targową, biurowcem. Wewnątrz kwartałów poszczególnych dzielnic uliczki są krótkie i kręte, główne ulice łączą wszystkie cztery dzielnice, zaś ulice przelotowe usytuowano na zewnątrz. Przestrzenie prywatne zostały oddzielone budynkami i wysokim murem z cegły od przestrzeni publicznych. Działki w poszczególnych kwartałach miejskich są różnej wielkości, czasami jest ich kilka, a czasami tylko jedna. Budynki są projektowane przez różnych architektów, ale wszędzie przyjęto zasadę stosowania prostej architektury wernakularnej, ze skośnymi dwuspadowymi dachami. W wielu wypadkach obserwujemy poszukiwanie form uproszczonych, odrzucających rozrzeźbione detale, choć historyzm to stylizyka całego założenia. W miasteczku przewidziano nieuciążliwe niewielkie warsztaty, które są grupowane wokół prywatnych dziedzińców. Domy mieszkalne, szkoły i sklepy sąsiadują z niezanieczyszczającym środowiskiem przemysłem. Architektura monumentalna zarezerwowana jest dla głównych budowli publicznych. Parkowanie samochodów, jak w miastach historycznych przewidziano w powstałych zaułkach oraz wzdłuż krawężników uliczek⁸. Miasteczko, oparte na tradycyjnych zasadach kształtowania tej wielkości siedlisk w Wielkiej Brytanii, stało się atrakcją dla przyszłych mieszkańców, bowiem 99% zabudowy sprzedano jeszcze przed realizacją, kiedy projekt powstawał w pracowniach architektów [9, s. 144].

Charakterystyczne dla angielskich krajobrazów są małe miasteczka z ich niepowtarzalnym klimatem, niedużych domów, takich, które pochodzą z XVII, XVIII czy XIX w., z małymi sklepikami, kawiarniami i pubami. To właśnie omawiana powyżej prowincja angielska jest pieczołowicie chroniona, a jej mieszkańcy są z niej dumni. Urocze małe miasteczka Kornwalii. Totnes, St. Ives, St. Austell, Exeter, zwane „angielską riwierą” usytuowane na wybrzeżu południowo-zachodniej Anglii przyciągają turystów swoją malowniczością. Leon Krier w swoim projekcie poszukiwał takiej atmosfery i nastroju.

Niewątpliwie miasteczka angielskie są odmienne od tych na kontynencie europejskim. Mają swoją tożsamość, są łatwo rozpoznawalne. Dowodem niech będzie 116 miast, które powstały wokół Szanghaju. Jest tam miasto skandynawskie, włoskie, niemieckie, a jednym z nich jest kopia miasteczka angielskiego nazwana *Thames Town*. Miasto zostało zaplanowane dla 10 000 mieszkańców i powstało jako rozbudowa miejscowości *Songjian*[12]. Można spotkać tam domy przypominające szeregowe domy wiktoriańskie, także domy z wykuszami o szachulcowej zabudowie, czy domy z wyraźnie zaznaczonymi portykami wspartymi na kolumnach, nawet czerwone angielskie budki telefoniczne. Ale jest to jedno z chińskich „miast duchów”, w którym ulice, sklepy i domy są puste, także stojący w centrum kościoły. Być może, że mieszkania zostały w większości sprzedane, ale Chińczyków nie stać na wynajmowanie mieszkań.

Niewielkie miasteczka angielskie konkurują ze sobą, prześcigając się w pomysłach, jak przyciągać turystów i ewentualnych przyszłych mieszkańców. Różnorodność warunków, wynikających z usytuowania, konfiguracji terenu, własnej odrębności kulturowej mieszkańców, a przede wszystkim zachowanych obiektów historycznych na terenie Kornwalii i zachodniego Devonu sprawia, że każde z miast tworzy niepowtarzalną atmosferę i odmienną tożsamość. Anglia od wieków dostrzega te wartości, a od inwestorów i władz miast zależy, czy planowane nowe realizacje i pomysły okażą się sukcesem i będą sprzyjać rozwojowi gospodarczemu i promocji regionu oraz konkretnych miejscowości.

---

⁸ Szeroko Leon Krier prezentował ową realizację na Międzynarodowej Konferencji INTBAU w Krakowie 6 maja 2014 r.

SMALL TOWNS IN CORNWALL

INTRODUCTION

Currently there are 904 towns in Great Britain, whereby 196 have more than 50 thousand inhabitants. According to the data of the year 2008, two cities had over 1 million inhabitants - London (12 600 000) and Birmingham (6 000 000), there was one city with the population between 500 thousand and 1 million, 65 towns of 100–500 thousand inhabitants and 126 – between 50 to 100 thousand [4, 2008]. Thus there are 515 smaller towns and they are the essential element of the British landscape, where traditional and historic values are preserved with great care.

For ages in Great Britain there were *cities* and *towns*. Historically, the *city* status was the prestigious one, and even though it was not linked to any privileges, it was granted to bigger and smaller towns in England and Wales by its monarchs. Traditionally, the title was given to towns which had a cathedral and those which were the seat of a diocese. Currently such a nomination, which is still regarded as an ennobling one, depends on the number of inhabitants and historic and geographical conditions.

Cornwall is one of the interesting tourist regions in Great Britain. It has 3563 km² surface and the lowest density of population in England - 144 persons per 1 km². It is also one of the poorest regions, and yet Cornwall is very noteworthy because of its charming, natural landscapes with the seashore of sculpted rocky cliffs. Due to the less fertile soils, many meadows there are heaths and there are less pastures and cultivated land than in other regions of England. Even though the peninsula of Cornwall was not linked to other regions neither by a proper motorway nor by an electric railway (only a steam one), it became popular among tourists because of its warm and relatively mild climate. We find many historic small towns here, which seem unchanged for decades or even for centuries. Quite often one sees well preserved and still used historic listed houses in half-timber construction, hailing from the 18th, 17th or even 16th century [5]. Historic structures, both large public use ones and small townhouses are renovated and conserved with unusual care [8]. Popular resorts are dispersed along the seashore and the ones from the south – from the side of the English Channel, at the so called English Riviera are among the most attractive ones.

First settlements in Cornwall hail from the times before the Roman expansion. The peninsula was inhabited by the Celtic tribe which the Romans called *Carnovii*. Celtic name *cern*, or the later Roman term *cornu* mean a horn or a peninsula; thus the name of the people who inhabited Cornwall was linked to the topography of that part of England. Similarly, the later description of the inhabitants, dating back to circa 700 A.D., *Cornubia*, meant 'the people of the horn'. Historians note that the settlements on the peninsula were proven as early as 10 000 B.C. There are Neolithic megalithic structures and menhir and stone circles which hail from the Bronze Age (particularly in the western part of the county). Cornwall, today a poor country whose inhabitants are leaving searching for jobs elsewhere, is probably regarded by all the Englishmen as a land of beautiful landscapes, and narrow winding roads in stony ravines. These mysterious areas are linked to the famed legends of King Arthur. The Cornish peninsula is marked by many medieval castles which were located both in towns and in the hilly countryside. Many of them were constructed following the initiative of King Henry VIII who fortified the entire rocky southern coast, expecting the invasion from continental Europe in the 16th century⁹.

Owing to the mild climate there are many plants which cannot be found in other parts of Great Britain. The region was once famous for its mines of nonferrous metal ores – tin, copper, lead, zinc – which played an important role in the economic development of the

⁹ Castles in Cornwall – e.g. Tintagel Castle(known as the castle of King Arthur), Rostomel Castle, St.Mawes Castle, Penndennis Castle as in: [13]

region until as late as the 20th century. Cornwall and West Devon mining landscape was inscribed on the UNESCO World Heritage List. Thus one may see relics of stone buildings linked to the mining industry, left in the countryside.

Today the county encompasses 7 districts: 1. Penwith with its administrative centre in Penzance; 2. Kerrier with its centre in Camborne; 3. Carrick with the centre in Truro (the only *city* in Cornwall); 4. Restormel with St. Austell; 5. Cavadon with the administrative centre in Liskeard; 6. North Cornwall, with the administrative centres in Bodmin and Wadebridge and 7. The Isles of Scilly, as an unitary authority. Even the administrative centres are not large. St. Austell – centre of ceramic industry - has 22 658 inhabitants, and Truro, the only city with a cathedral is inhabited by 20 920 of persons [11].

Picturesque Cornwall has naturally warm climate. Even though the liquidation of the mining industry caused the exodus of the working class, the increase of population is observed in the region, due to the influx of the retired, elderly generation who wish to enjoy sun and relatively warm sea.

The northern coast of Cornwall is marked by cliffs of up to 224 m – the High Cliff. The largest tourist centres in the region are St. Ives, Penzance, Bude and Newquay. St. Ives is the westernmost harbour in Great Britain.

ST. IVES, TOWN OF PAINTERS

The oldest traces of St. Ives, today a small town of 9 866 inhabitants, hail from the 5th century A.D. For many years it was mainly a fishing village, whose atmosphere can be still found in the labyrinth of streets of the old centre called *Downlong*. St. Ives is famed for its mildest winters and warmest summer months in the whole island of Great Britain. The town started to develop as a resort having mild climate – owing to the warm Gulf Stream – after 1877, when the railway link was built from St. Erth, thus connecting with the London – Penzance line [14]. Later St. Ives became a popular and important centre of tin mining.

The locality gained notoriety in 1549 because of the bloody rebellion known as „*The Prayer Book Rebellion*”¹⁰. The charming place is situated on the northern shore of the Cornish peninsula next to the wild rocks and steep cliffs of the westernmost part of the English sea coast. It is only 15 km away from the famed Land's End. St. Ives has been chosen already hundred years ago by the British painters and visual artists¹¹. They took delight not only in the unique, unusually bright light reflected in the ocean, but also in the atmosphere of the town with its small fishermen's houses which were situated along narrow streets parallel to the paths at the bays.

The coming tourists were fascinated by the wide, sandy beaches of the western end of St. Ives Bay, which opens unto the Celtic Sea and further towards the Atlantic Ocean¹². Owing to high waves of the ocean the locality recently became – next to Newquay – one of the most popular surfing centres in Great Britain. Lazy St. Ives, full of sunshine, was previously discovered and appreciated mainly by painters and artists, sculptors, potters,

¹⁰ The event took place during the reign of King Edward VI, and it was a popular protest in Cornwall and Devon, against the introduction of prayer books in English language, while Latin and Cornish were officially rejected. It was linked to the attempt at introducing Protestantism in the formerly Catholic regions. 4000 took part in the first protests; there were street fights; circa 4000 rebels died, 1000 were hanged, and the leaders were executed. 20% population died, the rebellion was suppressed and later there were repressions. Blacksmith Michael Josef an Gof, considered to be a national hero, was the leader of the rebellion. Cf.: B. Cunliffe, *Tje Penguin Illustrated History of Britain and Ireland*, Penguin Books, London 2004.

¹¹ Artists appeared in St. Ives already in 1639, later also William Turner and Henry Moore worked there; the latter came to St. Ives in the mid-1800s.

¹² There are four sandy beaches in St. Ives: Porthmeor, Porthqwidder, Port and Porthminster.

architects and actors, until, in 2007 it was considered by the readers of the "Guardian" the best place on the British seaside¹³.

For over thirty years, during the first two weeks of September, cultural events were taking place here: artistic exhibitions, music festivals (modern jazz), film, theatre and literary festivals as well. The town became a cradle of culture and has many artistic clubs. Exhibitions of paintings and sculptures were not fulfilling the expectations of tourists as they wanted to visit the artists' studios in order to watch their work. Such studios of renowned painters, sculptors and potters were made accessible for tourists in St. Ives indeed.

In the late 1980s, owing to the financial support of the Henry Moore Foundation, a branch of the Tate Gallery was opened in St. Ives, in order to collect paintings which were created since the close of the 19th century in this charming locality, full of mysterious, unique light. The best known artists, linked to St. Ives, whose works were placed in the Tate Gallery are: Barbara Hepworth, Naum Gabo, Alfred Wallis and Mark Rothko [6]. The gallery of Contemporary Art in St. Ives was opened in June 1993. It was designed by London architects Eldred Evans and David Shalev¹⁴. The Museum was situated in the special place, at the western end of the bay at the Porthmeor beach, nearly at the end of the path along the coast. The mass of the museum has been divided into a few elements with the dominating form of a flattened cylinder, where the main entrance and the representational hall were placed. The oval form of the museum grows from the tradition of place, as previously there were large round gas depots. The heart of the structure is a big rotund in the second floor. It opens on the landscape by means of its panoramic glazing. It seems to be the most important element of the layout indeed, as on one side of the hall there are the exhibited pictures and on the other there is the splendid Porthmeor Beach across the street. The entire structure is painted white, like all the historic houses in the resort (even the ones that are built of stone). Other fragments of the museum's composition are geometric forms – parallelepipeds of different scale, with the terrace and the adjoining cafe on the last, third floor. The wide beach with its light-coloured sand and the ocean may be viewed from there¹⁵. Tate Museum in St. Ives also proposes to visit the old house and garden of one of the greatest British sculptresses – Barbara Hepworth.

In the recent years new attractions for tourists and inhabitants alike were placed in St. Ives, just like in the entire Cornwall.

MINACK THEATRE – CARVED IN ROCK

Open amphitheatre located in the district of Penwith, not far from Porthcurno, is also very popular. Minack Theatre is carved in the granite rocky cliff above the Porthurno Bay in the English Channel. The idea and financing came in the 1930s from the actress Rowena Cade. The theatre was built on her grounds and until her death in 1983 she was the administrator. The theatre in the English Riviera attracts crowds every year from May to September, proposing theatre productions, operas, musicals and shows for children. In 1955 the theatre was enlarged – the dressing rooms were added [7]. The spectators bring their picnic baskets, blankets, plaids and rain coats. The seats are situated at the overgrown terraces and granite stones. The stage with a few steady stone elements is located against the background of the sea, at the bottom of the cliff.

¹³ Best sea-side town 2007, as in: [1]; the town won also the Travel Awards in the years 2010 and 2011, and it was considered the best place for family holiday by the *Coast* magazine cf.: [11]

¹⁴ Meeting with architects and with prof. Frank Lyons in St Ives in 1996, later in 2005 with Eldred Evans in Cracow University of Technology.

¹⁵ The authoress researched the issue *in situ* during her visits in Cornwall and St. Ives in the years 1994, 1995, 1996, 1998, 2000, which were also linked to the 12-years long academic exchange between the South-West School of Architecture University in Plymouth and the Faculty of Architecture, Cracow University of technology

BOTANICAL GARDEN – THE EDEN PROJECT

The next tourist attraction of Cornwall is the famed Eden Project which opened in 2001 – Botanical Garden in St. Blazey, 3 km from St. Austell. British businessman Tom Smit is the father of this idea. The entire complex has the area of 13 ha, and it was completed in 2 years and 3 months according to the design of the English architect Nicholas Grimshaw. Sub-tropical gardens that were created in the old china clay pit are composed of flowers, plants and bushes that may grow well owing to the splendid climate of Cornwall. There are over a million plants of 8000 varieties. Tradition of winter gardens is well known in England since the 19th century. A few translucent domes span the new tropical garden. There are two environments in the interiors – the tropical, humid biome of 1,3 ha is located under the dome of 55 m height, 240 m length and 100 m width. The next dome raises above the tropical biome – dry one – of the surface of 0,6 ha; the dome has 135 m length. The domes were built of several hundred hexagonal and pentagonal elements which allow for the exchange of air and humidity [10]. The third biome is the external open garden where Mediterranean plants are grown. It is the only place in Cornwall and in the whole of Great Britain where such plants may be cultivated. In 2007 a new part, called 'The Core', was added, where the recent results of research in ecology and nature are presented for educational purposes. Eden Project is considered by the Guinness Book of Records as the largest greenhouse in the world [15].

TOURIST ATTRACTIONS OF CORNWALL

Small towns in which one finds historic structures of many ages are characteristic for the landscape of the county of Cornwall and of the neighbouring Devon. Victorian terrace houses with bay windows and hipped roofs, often virtually infinite, are very typical for the English towns. In the centres we may find historic structures and markets with the geometric layouts which are often based on the Roman urban planning. It is so in Exeter which until the Second World War was one of the most beautiful towns in that part of Great Britain. Exeter, situated at the estuary of the River Exe, is the administrative capital of Devon. It is assumed that it was founded by the Romans in the year 50 A.D., and its Latin name was *Isca Dumnoniorum*; however, there are also assumptions that it was founded earlier by the Celts as *opium*. It was the south-westernmost fortified Roman settlement, situated as the last stop on the antique trail known as Fosse Way.

At the Renaissance engraving showing the bird's eye view of the city [2, p.434] one sees the city wall with its gates and the 11th century Norman castle. Relics of the city walls and the ruins of the castle have survived until today. In the centre there are the great Gothic cathedral of St. Peter from the 12th– 14th century, 12th century Merchant's house, the court of justice and the 14th century town hall (which still serves as a town hall indeed). They are all considered as one of the oldest in England. In 1942, during the Second World War, Exeter was bombed by the Germans. It was partly rebuilt in the 1950s. It attracts the tourists by the pieces of its old glory, Renaissance and Baroque houses, atmosphere of the charming shops and cafes which have also filled the 19th century granaries in the harbour.

The magical climate of the Old England causes the increase in population of Exeter (currently 119 600) and of other towns of Cornwall and Devon.

Vernacularism with its features that are different in every region of Europe consists of differentiated proportions of roofs, details, quantity of windows, their shapes, number of terraces, of porticos, pergolas and it results in various finishing materials. Following long and detailed theoretical studies regarding towns, Leon Krier as the architect appointed by Prince Charles (along with Liam O'Connor) is completing urban design and consults architecture of Poundbury in Dorchester in southern England, which is built since 1989 on the land owned by the Duchy of Cornwall [9, str. 420-435 oraz 151-153]. The development complies with the concept of the so called 'New Urbanism' which aims at restoring

the differentiated and aesthetic character of towns while combining it with comfort and environmentally sound and friendly solutions.

Leon Krier has established the scale of a district on the basis of his research and design experiences in European countries. It should be inhabited by max. 10 000 people and have the scale of 30 to 40 ha. He proposes the ideal solution of a walk of 10 minutes from home to workplaces, school, shops and recreation zone. Reduction of the number of kilometres that must be travelled daily by the urban population is the main task of the ecological urban planning.

Poundbury consists of four districts, whereby each of them has its own market that is accessible for the inhabitants during a 5 minutes walk from the main centre. The administrative and cultural centre of the town is the square named after Queen Mother, with her statue, a tower, new building of the county court of justice, hotel, market hall, office building. Inside the urban blocks of each district the streets are short and winding, main streets join all four districts and the thoroughfares are located on the outskirts. Private spaces are separated from public ones by buildings and a high brick wall. The plots in urban blocks are of different surface; sometimes there are a few of them and sometimes only one. Buildings were designed by various architects. The principles of vernacular architecture were applied, with hipped roofs. One may observe a certain search for simplified forms in many cases, rejecting sculptural details, even though historicism is the predominant style of the entire layout. Small workshops were foreseen in town, grouped around private courtyards. Houses, schools and shops are in the vicinity of industry that is not causing environmental pollution. Monumental architecture is reserved for main public buildings. As in the case of historic towns, parking of cars is foreseen in the cul-de-sacs and along the curbs of the little streets¹⁶. This small town, based upon traditional principles of shaping of settlements of that scale in Great Britain, became attractive for the future inhabitants, because 99% buildings were sold even before completion, when the design was still in the architects' studios. [9, str. 144]

Small towns with their specific ambience are typical for the English landscape; they are marked by little houses of the 17th, 18th or 19th century, with their tiny shops, cafes and pubs. The aforementioned English country is carefully preserved and the inhabitants are truly proud of it. Charming little Cornish towns such as Totnes, St. Ives, St. Austell, Exeter which are called the English Riviera are situated along the south-western coast attract tourists by means of their picturesque character. Leon Krier sought for such an atmosphere and mood in his design.

The evidence may be found in the form of 11 towns which were built around Shanghai. There is a Scandinavian, Italian, German town; and also a copy of an English one, called *Thames Town* [12]. It was planned for 10 000 inhabitants as a satellite of the locality *Songjian*. One may see various houses there – similar to Victorian terrace houses, half-timber houses with bays, or ones with articulated porticos supported on columns, and even red English phone booths. However, this is one of the Chinese 'ghost towns', where streets, shops and houses are empty, as is a church standing in the centre of the town. Perhaps the houses were sold, but the Chinese cannot afford the rents.

Undoubtedly the English towns are different from those on the European continent. They have their identity that is easily discernible.

Small English towns are competing, inventing ways to attract tourists and potential future inhabitants. Diversity of conditions, resulting from their sites, topography, own cultural identity of the inhabitants, and above all – from the preserved historic structures in Cornwall and Devon render each of the towns quite unique and constitute their atmosphere. England has been recognising these values for ages; now it depends on the investors

---

¹⁶ Leon Krier broadly presented this completed design at the International Conference INTBAU in Cracow, on 6 May 2014 r.

and towns' authorities whether the planned developments will be successful and conducive to the economic growth and promotion of the region and its localities.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Best sea-side town 2007, pl.wikipedia.org/Wiki/St_Ives, dostęp 10.07.2008.
- [2] Braun G., Hogenberg F., *Civitas Orbis Terrarum – Cities of the World – 363 Engravings Revolutionize, The View of the World, Complete Edition of the Colour Plates of 1572/1617*, Köln Taschen 2011.
- [3] Cunliffe B., *The Penguin Illustrated History of Britain and Ireland*, London, Penguin Books 2004.
- [4] Dane z 2008 roku pl.wikipedia.org/Wiki/Lista_miast_w_Anglii, dostęp 19.11.2014.
- [5] Girouard M., *The English Town*, New Haven and London, Yale University Press 1990.
- [6] History <http://www.tate.org.UK/about/who-we-are/history-of-tate->, dostęp 15.11.2014.
- [7] Theatre <http://www.stives-cornwall.co.uk/things-to-do/theatre-and-cinema/theminack-theatre>, dostęp 15.11.2014.
- [8] Insall D., *Living Buildings, Architectural Conservation: Philosophy, Principles and Practice*, Mulgrave Australia, IMAGES Publishing, 2008.
- [9] Krier L., *Architektury Wspólnoty*, Gdańsk, Wydaw. słowo/obraz, terytoria, 2011; tytuł oryginału: *The Architecture of Community*, Washington, DC, Island Press, 2009, s. 420–435.
- [10] Projekt pl.wikipedia.org/Wiki/Eden_Project#Budowa_ogrodu dostęp 19.11.2014.
- [11] St Ives pl.wikipedia.org/Wiki/St_Ives_Cornwall, dostęp 15.11.2014.
- [12] Trzeciakowski R., blogobywatelskiegorozwoju.pl/inwestycja-rzadowa-puste-angielskie-miasteczko/, dostęp 15.11.2014.
- [13] Zamki www.jantarowawataha.pl/o-nas/migawki/z-wilczakami-po-anglii/175-kornwalia-zamki-i-koniec-swiata.html, dostęp 15.11.2014.
- [14] Zamki www.stives-cornwall.co.uk/, dostęp 15.11.2014.
- [15] Zielony ogródek www.zielonyogrodek.pl/eden-projekt-rajski-ogrod-botaniczny-w-kornwalii, dostęp 15.11.2014.

O AUTORZE

Prof. dr hab. inż. arch., Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej, autorka ponad 120 publikacji, w których zajmuje się głównie problematyką architektury najnowszej, także w środowisku zabytkowym. Jest współautorką i autorką ponad 80 projektów architektonicznych, a także ponad 50 zrealizowanych witraży w Polsce, Japonii i na Tasmanii.

AUTHOR'S NOTE

Institute of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology. She is the author of over 120 publications regarding the problems of newest architecture, also in monumental environment. She is the author and co-author of over 80 architectural projects, as well as over 50 stained glasses realised in Poland, Japan and Tasmania.

Kontakt | Contact: mail: ewaannagyur@o2.pl